

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

SOME ASPECTS OF DETECTIVE AND SEARCH CHARACTERISTICS OF LEGALIZATION THE ILLEGALLY OBTAINED PROFITS

Заблоцька О.Ю.,

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
Державного науково-дослідного інституту МВС України*

Легалізація (відмивання) «брудних» грошей – один із найбільш негативних факторів, що впливає на ефективність та інтенсивність процесів реформування суспільних і господарських відносин. Це явище набуло у світі великих масштабів. За різними оцінками, сьогодні нагромаджуються незаконно здобуті прибутки й обертаються «брудні» гроші на суму, еквівалентну понад 500 млрд дол. США, тому написання даної статті є вкрай актуальним, у ній розкрито аспекти оперативно-розшукової характеристики легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

Ключові слова: легалізація доходів, «брудні» кошти, відмивання грошей, способи вчинення злочинів, тіньовий сектор, організована злочинність.

Легализация (отмывание) «грязных» денег – один из наиболее негативных факторов, влияющих на эффективность и интенсивность процессов реформирования общественных и хозяйственных отношений. Это явление приобрело в мире огромные масштабы. По разным оценкам, на данный момент накапливаются незаконно полученные доходы и возвращаются «грязные» деньги на сумму, эквивалентную более 500 млрд дол. США, поэтому написание данной статьи является крайне актуальным, в ней раскрыты аспекты оперативно-розыскной характеристики легализации доходов, полученных преступным путем.

Ключевые слова: легализация доходов, «грязные» деньги, отмывание денег, способы совершения преступлений, теневой сектор, организованная преступность.

Legalization (Laundering) of “dirty” money – one of the most negative factors affecting the efficiency and intensity of social reform economic relations. This phenomenon has become very prominent in the world. Estimates today are piled illegally obtained profits and rotate “dirty” money is the equivalent of more than \$ 500 billion. United States, because this writing is extremely important, the article revealed aspects of the operational characteristics of legalization of proceeds from crime.

Key words: legalization of “dirty” money, legalization the illegally obtained profits, ways to commit crimes, the informal sector and organized crime.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення існують найрізноманітніші форми, способи та інструментарії відмивання незаконно придбаних коштів, їх кількість не піддається обчисленню. Їх різноманіття, безумовно, ускладнює боротьбу з легалізацією подібного роду доходів. Однак знання основних способів вчинення даного виду злочину надає можливість об'єднати весь масив інформації про легалізацію кримінальних доходів і визначити засоби ефективної протидії. Спосіб відмивання тіньових капіталів містить у собі настільки цінну інформацію, що навіть у найбільш проблемних ситуаціях ефективно виконує пошукову функцію, дозволяючи узагальнити й використовувати значиму інформацію, довести обставини, що мають значення у справі, встановити винних осіб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні дослідженням даної проблематики присвячені роботи практичних працівників Р.Р. Кузьміна, Г.М. Бірюкова, І.Г. Бірюкової, М.В. Присяжного та науковців В.П. Дюкарева, В.А. Онисьєва, О.В. Пустовіта, І.Є. Мезенцева, А.С. Беніцького, І.М. Гасвського, В.П. Головіна, Л.М. Чуніхіна, О.О. Чарічанського, С.О. Сиянського та інших учених, які значну увагу приділяють розповсюдженим методам відмивання злочинних доходів. Тому у статті розглянемо деякі

аспекти оперативно-розшукової характеристики легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

Виклад основного матеріалу. Елементи інформаційної моделі як етапи (фази) і способи легалізації (відмивання) матеріальних цінностей, придбаних злочинним шляхом, взаємопов'язані між собою. Для певних етапів характерні свої способи здійснення злочинної діяльності, проте багато способів універсальні й можуть застосовуватися на етапах кримінального діяння.

Під час дослідження даного питання особливе значення має сфера економічної діяльності, в межах якої й відбувається легалізація (відмивання) злочинних доходів. Будь-яка фінансова операція, незалежно від місця її здійснення, будь-то ринок цінних паперів, банківська сфера, сфера страхування, потребує відображення у відповідних документах.

У кримінальних провадженнях досліджуваної категорії різні документи й висновки судових експертів становлять об'єктивний і міцний доказовий фундамент. Крім того, на відміну від інших категорій злочинів у сфері економіки, під час легалізації тіньових доходів часто застосовуються справжні документи (наприклад, під час здійснення міжнародних трансфертів, зарахування грошових сум на рахунки клієнтів у банку тощо), за допомогою яких можна

надійно завуалювати кримінальну природу матеріальних цінностей, приховавши злочинне джерело їх придбання.

Вивчення кримінальних проваджень та аналіз основних об'єктів слідової інформації про факти відмивання брудних грошей, в яких відображаються ознаки кримінальної діяльності, дозволили виділити наступні групи матеріальних носіїв:

- установчі документи, які регламентують створення й організацію діяльності підприємства (фірми). До них можна віднести статут підприємства, заяву й рішення про його реєстрацію, договори засновників, документи розподілу функціональних обов'язків ліцензії на заняття певними видами діяльності, списки осіб, які працюють на підприємстві, та інші реєстраційні й засвідчувальні документи, на підставі яких діє організація. Інформація, що міститься в установчих документах, має важливе значення не лише для ідентифікації самих брудних грошей, а й особистості злочинців [1, с. 12]. Аналіз документів даної групи дозволяє встановити найменування юридичної особи, адресу місцезнаходження або його реєстрації, склад та юридичний статус засновників, розмір статутного капіталу фірми, мету діяльності, паспортні дані фізичних осіб організації та інші відомості, які свідчать про припинення конкретних фактів легалізації злочинних доходів та забезпечать їх розшук і конфіскацію;

- бухгалтерські й розрахункові документи, що свідчать про господарську й економічну діяльність фірми (підприємства) і характеризують ті чи інші угоди й операції. До цієї групи можна віднести договори (купівлі-продажу, дарування, лізингу, зовнішньоторговельні договори, що визначають взаємовідносини учасників угод), контракти (з експорту, імпорту, товарообміну), документи про доходи й витрати за певний період, гарантійні листи, довіреності, товаротранспортні накладні, платіжні відомості та доручення, чеки, прибуткові й видаткові свідоцтва, папери про спільну діяльність або співробітництво між фірмами і підприємствами, журнали і книги, систематизуючі й накопичувальні інформацію на рахунках бухгалтерського обліку та звітності, в тому числі допоміжні й чорнові записи. Інформація, що міститься в бухгалтерських і розрахункових документах, допомагає виявляти ознаки створення (придбання), розміщення, вчинення й використання, в тому числі з метою приховування, спотворення інформації щодо походження, місцезнаходження, дійсної приналежності кримінальних доходів. Усі дані, що містяться в даних документах, відіграють значну роль у виявленні й викритті злочинців, ідентифікації даних про платників та одержувачів коштів, які можуть бути ланками кримінального ланцюжка відмивання брудних грошей;

- банківські документи, що містять інформацію про здійснення фінансових операцій. До них відносяться договори, укладені між клієнтами та банком, заяви про розрахунково-касове обслуговування, відкриття розрахункових (поточних, депозитних, валютних, кореспондентських) рахунків, докумен-

ти про рух грошових коштів на рахунках, банківські виписки про рахунки, платіжні доручення про перерахування (зарахування) коштів за рахунками, чеки, прибутково-касові ордери, авізо, меморіальні, витратні, прибуткові, позабалансові ордери та інші, контракти (договори) та їх копії, вантажні митні декларації, товаротранспортні накладні. Інформація, що міститься в банківських документах, допомагає отримати відомості про господарську й економічну діяльність підприємств та організацій, які відкривають і мають рахунки в їх банку, в деяких випадках у банках інших країн, про місцезнаходження, рух потоків брудних грошей. Аналіз документів даної групи дозволяє встановити рахунки, що відкриваються організацією (гривневі, валютні), фінансово-грошові та інші операції клієнтів банку, найменування банків та номери рахунків, куди перераховувалися безготівкові кошти, та інші відомості;

- бланки тих чи інших документів, штампи й печатки, чорнові записи, копії та чернетки тих чи інших документів, листування між різними суб'єктами діяльності (підприємствами, фірмами, банками), записні книжки, повідомлення, отримані факсом, квитанції про оплату міжміських переговорів, роздруківки номерів телефонних переговорів, поштово-телеграфна кореспонденція тощо, гроші, інші матеріальні цінності, цінні папери та інше майно, яке виступало предметом легалізації злочинних доходів, засоби оргтехніки (комп'ютери, принтери, сканери, дискети, що містять ті чи інші відомості про відмивання злочинних доходів), матеріали ревізій, аудиторських та податкових перевірок, висновків судових експертиз про порушення за певний період тощо.

Особистісні дані злочинців, які вчиняють відмивання злочинних доходів, неоднозначні. Складність самого процесу легалізації включає широке коло осіб.

Вивчення кримінальних проваджень, а також проведене анкетування й інтерв'ювання працівників правоохоронних органів свідчить, що легалізація найчастіше відбувається особами, які злочинно отримали доходи, а потім самі ж організували процес їх відмивання (68%), та особами, що діють від імені й за дорученням власника грошових коштів або майна, одержаних злочинним шляхом, у тому числі злочинними організованими угрупованнями (30%).

У процесі розслідування встановлюються не лише безпосередній суб'єкт злочинного посягання, а й інші особи, в тому числі які не є суб'єктами розглядуваного злочину у кримінально-правовому сенсі, проте участь яких дозволить надалі відтворити спосіб легалізації злочинних доходів, визначити коло учасників, правильно сформулювати слідчі версії. Причетних до легалізації осіб, залежно від характеру професійної діяльності та наявності тих чи інших навичок, що використовуються для цілей легалізації злочинно придбаних доходів, можна розділити на такі групи:

- 1) підставні особи, що відкривають рахунки на фіктивні фірми й забезпечують прикриття злочинців, реально здійснюють угоди, є найбільш поширеними

помічниками у процесі легалізації кримінальних доходів. Успіх проведення операцій з відмивання кримінальних грошей залежить від ступеня відносин між «легалізатором» і власником рахунку, так як підставна особа не лише відкриває рахунок на своє ім'я, а й нібито особисто ним розпоряджається, а насправді – за дорученням «відмивача», тому нерідкі випадки використання в якості підставних осіб знайомих і родичів [2, с. 68].

Основними ознаками фірм, що займаються переведенням у готівку грошових коштів, є такі: а) реєстрація на підставних осіб за паспортом осіб, які не знають про кінцеві цілі його застосування (студенти, пенсіонери, малозабезпечені, онкохворі безпритульні, які за винагороду реєструють СГ); за викраденим або втраченим паспортом; за паспортами неіснуючих осіб (підробленими або паспортами померлих); за паспортами недієздатних осіб; за паспортами, отриманими обманним шляхом у тимчасове користування (наприклад, під час оформлення на роботу в неіснуючу фірму або за кордон); б) первісна реєстрація на реальних осіб, проте з наступною зміною складу засновників (виконавчими директорами фірм із переведення в готівку є підставні особи або особи, що користуються втраченими або викраденими паспортами) [3];

2) посадові особи, наділені правомочностями представника влади, або які здійснюють обов'язки, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, можуть як особисто брати участь у процесі відмивання злочинних доходів, так і сприяти його здійсненню. Легалізація кримінальних доходів, наприклад, шляхом отримання незаконної вигоди посадовою особою, є досить ефективною для власника брудних грошей, оскільки прихований характер отримання вигоди дозволяє злочинцеві приховати злочинно отримані доходи, водночас пускаючи їх в обіг;

3) бухгалтери відіграють принципову роль у процесі відмивання брудних грошей. Теоретично відмивання можливе й без притягнення фахівця – бухгалтера, однак у цьому випадку виявити факт легалізації злочинних доходів можна буде без особливих зусиль. Бухгалтери-професіонали використовують для відмивання способи, яким сприяють прогалини в законодавстві про бухгалтерський облік. У цьому випадку виявити відмивання злочинних доходів майже неможливо, так як вони самі розробляють і нерідко реалізують всю схему легалізації;

4) банківські працівники, бажаючи відмити свої злочинні доходи, не можуть не цікавитися кримінальною структурою. Фінансові установи надають широкий набір послуг як на внутрішньому ринку, так і на міжнародному, а будь-яка значна операція з легалізації брудних грошей із використанням банківських послуг вимагає спільної участі в ній співробітників банку незалежно від їх службового становища. Рядові працівники банку (касири, оператори, менеджери, консультанти з надання послуг під час операцій із готівкою, а також інших підрозділів, що відповідають за операції між рахунками фірм, електронні

перекази), які безпосередньо працюють із клієнтами, відповідаючи за правильність реєстрації угод, в якості співучасників просто необхідні. Саме вони вводять активи злочинного походження в банківську систему, переміщують грошові кошти на різні рахунки, знищують документи, необхідні для відкриття рахунку раніше встановленого терміну, відразу після його закриття, не здійснюють належний нагляд за фінансовими операціями, що підлягають особливому контролю, фальсифікують документи під час перевірки добросовісності клієнта тощо;

5) учасники ринку цінних паперів (фізичні, зареєстровані як підприємці, та юридичні особи, які здійснюють брокерську, клірингову, депозитарну, дилерську діяльність з управління цінними паперами) порівняно з банками можуть надавати кращі можливості для відмивання грошей. Оскільки оплата їх праці залежить від комісійних продажів, не завжди береться до уваги джерело коштів клієнта;

6) юристи (адвокати, довірені особи, нотаріуси) можуть бути виконавцями, пособниками та навіть, залежно від характеру і ступеня участі, організаторами відмивання злочинних доходів. Наприклад, юрист може консультувати злочинця, як вчинити будь-який окремий епізод в ланцюжку відмивання, й організувати весь процес легалізації;

7) страхові фахівці в секторі фінансової діяльності, які відмивають злочинні доходи, менше привертають уваги правоохоронних органів. Страховий агент, наприклад, укладає договір страхування із власником брудних грошей, в якому заздалегідь передбачене настання страхового випадку, й отримує за страхування готівку – злочинні гроші. Після настання «неминучого» страхового випадку відбувається законне повернення злочинцеві страхових легалізованих грошей;

8) комп'ютерні фахівці, досвідчені програмісти, маючи несанкціонований доступ до комп'ютерної мережі, можуть використовувати цю можливість для безперешкодного переказу брудних грошей на різні рахунки в банках у всьому світі.

Природно, що до наведеного вище переліку осіб, які найчастіше вчиняють відмивання злочинних доходів, можна додати також юридичних осіб, зареєстрованих в офшорних зонах, та лізингові компанії.

Мотиви легалізації (відмивання) матеріальних цінностей, придбаних злочинним шляхом, можуть бути не лише корисливими. Поведінка більшості осіб, що легалізували злочинно нажите майно, мотивується прагненням отримати його у власне володіння, щоб на законних підставах користуватися й розпоряджатися ним. В.М. Алієв припускає, що це далеко не єдиний і не завжди обов'язковий мотив вчинення злочину. Під час легалізації злочинних доходів паралельно діють два провідні мотиви – зиск та утвердження себе в референтній групі. Рідше зустрічається поєднання корисливого мотиву з «ігровим», коли дії винного детермінуються потребою у грі, ризику, участі в різних операціях із грошовими коштами або іншим майном. Ці мотиви доповнюють та посилюють один одного, надаючи поведінці ціле-

спрямованого, стійкого характеру, значно підвищують суспільну небезпеку діяння [4].

Висновок. Забезпечення тактики розслідування легалізації злочинних доходів є оперативно-розшуковою характеристикою злочину. Саме знання інформаційно-значущих елементів характеристики дозволяє в ряді випадків швидко зорієнтуватися в ситуації, викрити винних, з'ясувати невідомі обста-

вини предмета доказування, запобігти злочину тощо. З метою підвищення ефективності розкриття й розслідування фактів легалізації кримінальних доходів, поліпшення підготовки кваліфікованих працівників правоохоронних органів необхідно звертати особливу увагу на вироблення в них умінь і навичок використовувати інформаційну модель для вирішення завдань кримінального судочинства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Апель А.Л. Как появляются грязные деньги / А.Л. Апель ; Центр подгот. налоговой полиции. – СПб. : Изд. Дом «Бизнес-пресса», 1999. – 43 с.
2. Грязные деньги и закон. Правовые основы борьбы с легализацией преступных доходов : сб. материалов МВД Рос. Федерации / под общ. ред. Е.А. Абрамова. – М. : Инфра-М, 1995. – 296 с.
3. Позер О. Основні шляхи і методи протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом / О. Позер // Вісник прокуратури. – 2013. – № 10. – С. 125–135.
4. Алиев В.М. Легализация (отмывание) преступных доходов, полученных незаконным путем. Уголовно-правовое и криминалистическое исследование [текст] / В.М. Алиев. – М., 2001. – С. 27.

УДК 343.14+343.123.6

ДІЯЛЬНІСТЬ СУДУ, ПРОКУРОРА ТА СЛІДЧОГО ЩОДО ДОКАЗУВАННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПОЗОВУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

WORK OF THE COURT, PROSECUTOR AND INVESTIGATOR OF PROVING A CIVIL CLAIM IN THE CRIMINAL PROCEEDINGS

Кравченко Н.С.,

*ад'юнкта кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ*

Статтю присвячено висвітленню сутності та змісту діяльності суду, прокурора та слідчого щодо доказування цивільного позову у кримінальному провадженні за умов дії Кримінального процесуального кодексу України, який набрав чинності 20 листопада 2012 року. Автором логічно й обґрунтовано висвітлено проблемні питання їх діяльності, а також наведено власну класифікацію суб'єктів кримінального провадження. Підсумовуючи, автор зазначає про тісний взаємозв'язок діяльності суду, прокурора та слідчого щодо доказування цивільного позову на стадії досудового розслідування та під час судового розгляду.

Ключові слова: цивільний позов, доказування, учасники кримінального провадження, суд, прокурор, слідчий.

Статья посвящена сущности и содержанию деятельности суда, прокурора и следователя по доказыванию гражданского иска в уголовном производстве в условиях действия Уголовного процессуального кодекса Украины, который вступил в силу 20 ноября 2012 года. Автором логично и обоснованно отражены проблемные вопросы их деятельности, а также приведена собственная классификация субъектов уголовного производства. Подытоживая, автор отмечает тесную взаимосвязь деятельности суда, прокурора и следователя по доказыванию гражданского иска на стадии досудебного расследования и при судебном разбирательстве.

Ключевые слова: гражданский иск, доказывание, участники уголовного производства, суд, прокурор, следователь.

Article is devoted to the spirit and content of the activities of the court, the prosecutor and investigator for proving a civil action in criminal proceedings under the action of the Criminal Procedure Code, which entered into force on 20 November 2012. Author logically and reasonably reflects the problematic issues of their activities, as well as induced own classification of the subjects of criminal proceedings. In summary, the author notes the close relationship of activity court, prosecutor and investigator of proving a civil action under preliminary investigation of criminal offenses and in proceedings.

Key words: civil lawsuit, the proof, the participants of criminal proceedings, the court, prosecutor, investigator.

Постановка проблеми. У сучасних умовах, що «диктують» Україні свої правила побудови правової держави, особливого значення набуває дотримання прав і свобод людини та громадянина. Оскільки кожна правова держава не повинна нехтувати правами, гарантованими своєю Конституцією. Насамперед це стосується права людини на захист порушених прав з огляду на принцип рівності прав громадян у дер-

жаві. Адже у ст. 7 Загальної декларації прав людини зазначено, що всі люди рівні перед законом і мають право, без будь-якої різниці, на рівний їх захист законом [1].

Тому необхідними умовами розвитку та функціонування демократичної правової держави є посилення правового захисту особи, зміцнення й розширення її гарантій, прав і свобод, а також утвердження неза-